

SZÉGYEN ÉS BÜSZKESÉG-PÁRBESZÉDEK VIZSGÁLATA AZ ÉRZELMI TARTALOM MENTÉN

Polgár Petra Ibolya¹, Dr. Pohárnok Melinda²

¹ PTE BTK Pszichológia Intézet, polgar.petra@freemail.hu

² PTE BTK Pszichológia Intézet

Kutatásunkban a szégyen és büszkeség-párbeszédeket vizsgáltuk az érzelmi tartalom mentén, egy újonnan kidolgozott kódkönyv segítségével. A vizsgálatban 54 anya-gyermek páros vett részt - köztük 24 lány és 30 fiú -; feladatuk egy-egy olyan szégyen-, illetve büszkeségtörténet felidézése volt, amelynél mindkettő jelen voltak. A 2015-ben felvett interjúk párbeszédeiben található kódok közül a jelen kutatásban csak a *pozitív, illetve negatív kategorikus érzelmet kifejező szavak vagy metaforák*; a *pozitív, illetve negatív érzelmi viselkedésre utaló kifejezések*; valamint a *pozitív, illetve negatív értékelések* kódjai vettek részt. Eredményeink szerint a pozitív kategorikus érzelmet kifejező szavak és metaforák, a pozitív érzelmi viselkedésre utaló kifejezések, a pozitív értékelések, illetve összességében véve a pozitív érzelmi megnyilvánulások átlaga szignifikánsan magasabb értéket ért el a büszkeségtörténetekben, mint a szégyentörténetekben. A hipotéziseknek megfelelően alakult a negatív kategorikus érzelmet kifejező szavak és metaforák, a negatív érzelmi viselkedésre utaló kifejezések, a negatív értékelések, illetve összességében véve a negatív érzelmi megnyilvánulások átlaga is: ezek a szégyentörténetekben lettek szignifikánsan magasabbak. Továbbá az érzelmekkel kapcsolatos megnyilvánulások magasabb értéket értek el a szégyen-párbeszédekben, mint a büszkeséget felidézőkben. A lánygyermek anyáikkal folytatott felidézéseiben feltételezett magasabb érzelmi tartalom azonban nem volt kimutatható. Az anya és fiúgyermek által felidézett szégyentörténetekben az értékelések, míg ugyanezen anya-lánygyermek dialógusokban az érzelmi viselkedésre vonatkozó megnyilvánulások kerültek túlsúlyba.

Kulcsszavak: büszkeség- és szégyentörténetek, felidézés, érzelmi tartalom kódolása, anya-gyermek párbeszéd

Köszönetnyilvánítás. Mindenekelőtt szeretném megköszönni a kutatásba való bekapcsolódás lehetőségét konzulensemnek, Dr. Pohárnok Melindának, akinek segítése és támogatása nélkül e tanulmány nem jöhetett volna létre. Külön köszönetet érdemelnek kutatócsoportunk tagjai: Kovács Linda, Kasztl Kinga és Szöllősi Patrícia. Köszönöm Nektek mind a kódolásban, mind az ötletek megvalósításában nyújtott segítséget! Végül, de nem utolsó sorban köszönettel tartozom a Fejlődés és Klinikai Pszichológia Tanszék keretein belül, 2015-ben

tevékenykedő kutatócsoport tagjainak - Kozma Emesének, Keszler Barbarának, Zarka Zsófinak, Baka Eszternek, valamint Biró Katának -, amiért kész, felvett és begépelte adatokkal dolgozhattam.

Munkám első része az érzelmetlen eseményekről való párbeszéd fontosságát hivatott tárgyalni a gyermek érzelemszabályozásában és érzelmi szocializációjában. Manapság e téma egyre nagyobb kutatói körnek örvend, hiszen a kompetens csecsemő (Dornes, 2002) fogalmának megszületésével rá kellett jönnünk arra, hogy a tanulás, a világ megismerésére való törekvés már a születés pillanatában megkezdődik - még nagyobb feladatot és kihívást állítva ezáltal a szülők vagy gondozók elé abban az értelemben, hogy az újszülöttekkel való törődésre az első pillanattól kezdve tudatosan és felelősségteljesen készüljenek.

Már a csecsemők is képesek „beszélgetést” kezdeményezni az anyával, habár még csak verbalitás nélkül, egy „kommunikációs mátrixban” (Pohárnok, Molnár és Várnagy, megjelenés folyamatban, 1.). Szavak hiányában ebben a korban leginkább a szaglás, a tapintás, a látás, valamint természetesen a külvilágból érkező, különböző auditív ingerek segítségével közvetíthetőek az érzelmek a csecsemők felé, s ezek eredményeképpen, egy éves kor körül indulhat meg a hangos „beszéd” kialakulása, mely először „gügyögés” formájában tapasztalható. A gyermekek részéről igazán verbális párbeszédokről csak a második életévtől kezdve beszélhetünk, azonban még ekkor is nagy szükség van a gondviselő hathatós segítségére, hiszen a „szülői állványozás” (sémák használata a kezdeti gyermek-szülő interakcióban; Fivush, 1993) segít a kezdeti próbálkozásokból, szótöredékekből egy komplex, jelentéssel bíró történetet kovácsolni. Végül az önálló történetmesélésre az óvodás kor vége felé kerülhet sor: ekkor a gyermekek már állványozás nélkül is be tudnak számolni a velük történt eseményekről - individuális narratívák elaborációjával (Fivush, 2007). (Pohárnok, Molnár és Várnagy, megjelenés folyamatban)

De milyen feladatot látnak el ebben a folyamatban az érzelmek? Attól a pillanattól kezdve, mikor a gyermek már képes lesz az önálló történetalkotásra, lehetővé válik a korábban történt események felidézése is. Az erről szóló anya-gyermek párbeszédok segítenek feltárni a gyermeket foglalkoztató, érzelmetlen történések okát és következményeit, melyek az érzelemszabályozást és az érzelmi szocializációt segítő értelmes, egész képet teremtenek a felidéző felekről (jelen esetben, egy anya-gyermek diádban, szülőről és gyermekéről), valamint a felidézett dologról (Oppenheim, 2006; idézi Pohárnok, Molnár és Várnagy, megjelenés folyamatban, 2.).

Ezekben a dialógusokban az anya egy „biztonságos bázis” (Bowlby, 1988, 61.), ahonnan a gyermek szabadon explorálhat nehezen befogadható emlékei, gondolatai és az azokhoz kapcsolódó érzelmei, érzései terén, hiszen az anya támogatja azok megértését és a hozzájuk kapcsolódó jelentésalkotást - a dialógusok ezért is játszanak elengedhetetlen szerepet a gyermekkorban (Pohárnok, 2014). A „biztonságos bázis” teóriáját támasztja alá Welch-Ross, Fasig és Farrar (1998, 401.) azon megállapítása, miszerint az anyák lényegesen többször kezdeményeznek beszélgetést az érzelmeikről, mint gyermekeik - „hiszen ezzel segíthetik a szelf-fogalom szociális konstrukcióját”.

AZ ÉRZELMEKRŐL VALÓ PÁRBESZÉD SZEREPE A GYERMEK ÉRZELMI SZOCIALIZÁCIÓJÁBAN ÉS ÉRZELEMSZABÁLYOZÁSÁBAN

Az érzelmekről való párbeszéd témája leggyakrabban nem a jelen valamely történése, hanem egy, a múltban bekövetkezett esemény felidézése. Ennek oka, hogy a megbeszélés alatt történő, intenzív érzelmek kezelése leterheli csakúgy a gyermeket, mint az anya kognitív kapacitását is, hiszen abban a helyzetben mindkettőjük számára az érzelmek szabályozása lesz az elsődleges feladat (főként negatív érzelmek esetén) (Laible és Panfile, 2009).

A gyermekek közös felidézéskor újraértelmezik és újból értékelik a velük történt eseményeket, amely procedúra során megtalálják helyüket a világban: ezt hívjuk önéletrajzi emlékezetnek, melyet önéletrajzi narratívákon keresztül hívhatunk elő. Ilyen, szociális interakcióban alkotott elbeszélések során a gyermekek személyes jelentést tulajdonítanak a történéseknek, melyek segítségével bontakozik ki a szelf-ézés. A szülő-gyermek párbeszéd tehát a szelf, valamint az érzelmeik megértésével állnak kapcsolatban; előbbi alapján szelf-szabályozó és szelf-építő folyamatoknak tekinthetőek (Pohárnok, 2014; Fivush, 2007).

Az érzelmeik megértésének és fejlődésének vizsgálatokor elsősorban (a fent már többször említett) szülő-gyermek párbeszédet vesszük alapul, hiszen a gyermekekre elsősorban a szűk családi környezet van hatással: szüleik hiedelmei és érzelmei nap mint nap példaként szolgálnak számukra, s ennek megfelelően a kisgyermekek gyorsan haladnak saját érzelmeik megértésével (Thompson és Lagattuta, 2007). Az érzelmekről való beszéd rendkívül fontos, hiszen általa a gyermekek bepillantást nyerhetnek olyan láthatatlan pszichológiai folyamatokba, melyek az érzelmeik megértésének alapjául szolgálhatnak, úgymint: a frusztráltsággal vagy elégedettséggel kapcsolatos vágyak által keltett érzések, valamint a múltból való hiteles tapasztalatok és emlékek feldolgozása. Mindemellett pedig a szülők is segítséget kaphatnak általuk ahhoz, hogy közvetítsék gyermekeik számára saját hiedelmeiket érzelmeikről, illetve azok szabályozásáról (Thompson és Meyer, 2006). E jelenség gyönyörű példája egy Gottman, Katz és Hooven (1997) által elvégzett vizsgálat, mely során a kutatók azt találták, hogy azon anyák gyermekei, akik a mindennapi társalgás során gyakrabban és részletesebben hallották anyáikat saját érzelmeikről beszélni,

később komplexebb fogalommal rendelkeztek róluk, azaz bejósolhatóvá vált a jövőbeli, érzelmekről alkotott tudásuk.

A POZITÍV ÉS NEGATÍV ÉRZELMEK

A pozitív és negatív érzelmek párbeszédekben, társalgásokban való megjelenése rendkívül nagy formáló erővel bír a gyermekek számára. Az erre vonatkozó hatalmas irodalom alapján elmondható, hogy e két érzelem közül a negatív emóció kutatása áll a középpontban: ugyanis nagyobb jelentőséget tulajdonítanak neki, mint a pozitív érzelmeknek.

Bird és Reese (2006) szerint például a negatív érzelmek kifejezése segít az én-fogalom kialakulásában, mert a róluk való társalgás előmozdítja a gyermek erősségeinek és gyengeségeinek reális felismerését, majd a pozitív önkép fejlődését.

Laible és Panfile (2009) elgondolása szerint a gyermekek számára nagy nehézséget jelent a negatív érzelmek elhelyezése, megértése, ezért a róluk való társalgás kiküszöböli ezt a problémát elősegítve a velük való megküzdést.

Denham (1998; idézi Laible, Panfile és Augustine, 2013, 271.) kutatásai alapján úgy gondolja, hogy az anya-gyermek dialógusokban megjelenő negatív affektusok segítik a gyermeket ráébreszteni saját viselkedésének másokra ható következményeire, példának okáért az engedetlenség vagy agresszió megjelenésekor. Mihelyst ez megtörténik, a gyermek képes lesz saját negatív megnyilvánulásait korlátozni, eleget téve ezáltal a társas normáknak, szabályoknak. Ez a jelenség promotálja többek között a szociális kapcsolatok kiépítését is.

A pozitív érzelmek megvitatása is fontos, hiszen „segítik az önéletrajzi emlékek pontosabb felidézését” (Pohárnok, Molnár és Várnagy, megjelenés folyamatban, 3.); valamint az is tudvalevő, hogy az anyák a pozitív töltetű felidézések alkalmával egy olyan érzelmi kapocs kialakítására törekszenek, melyben tökéletesen megvalósulhat egymás megértése (Fivush, 2007).

Összességében állíthatjuk, hogy az anya által vezetett és segített érzelmi magyarázatoknak nagy szerepe van abban, hogy a gyermekek saját érzéseik értékelése által mások érzelmi töltetű jelzéseire is érzékenyek, befogadóak legyenek; ezáltal másokkal együttműködve (proszociális viselkedés) vagy mások ellen, saját javaikért dolgozva (agresszió)(Garner, Dunsmore és Southam-Gerrow, 2008).

A SZELF-TUDATOS ÉRZELMEK

Munkám elméleti háttérének második pillére a szelf-tudatos érzelmekre fókuszál, hiszen kutatásunkban is ezekkel foglalkoztunk - a szégyen és büszkeség-párbeszédiken keresztül. Általánosságban véve szelf-tudatos érzelmeknek tekinthető a szégyen, a bűntudat, a büszkeség, valamint a szégyenkezés, zavar, zavarodottság érzése (angolul 'embarrassment'). Muris és Meesters (2013, 1.)

Az Izard (2007) által meghatározott négy, túlélést segítő alapérzelemmel (harag, félelem, szomorúság, boldogság) ellentétben az imént felsorolt érzelmek akkor jelennek meg, amikor a személy saját magának tulajdonítja azok bekövetkezését. A negatív szelf-tudatos érzelmek olyan helyzetekben detektálhatóak, melyben a személy megszegi a viselkedéses normát, s mások e rossz cselekedet szemtanúi. Ekkor az egyén - elutasítástól való félelmében - két érzelmet vehet fel: amennyiben a negatív értékelés a cselekedetre vonatkozik („Rosszul tettem azt.”), úgy a helyzetben fellépő érzelem a bűntudat lesz. Ellenben, ha a negatív értékelés magát a személyt illeti, akkor a szégyen jelenik meg („Én tettem azt rosszul.”) (Lewis, 1971; idézi Muris és Meesters, 2013, o.n.), melyhez általában az alsóbbrendűség és az értéktelenség érzése párosul (Tangney és Tracy, 2012; idézi Muris és Meesters, 2013, o.n.; Tracy és Robins, 2004).

A szelf-tudatos érzelmek fejlődése a kognitív éréssel párhuzamosan megy végbe (Lewis, 2000). Ez egy elengedhetetlen folyamat, hiszen ezen érzelmek szerepet játszanak „csakúgy az érzelemszabályozás, a lelkiismeret, valamint az egyetértésre való hajlam fejlődésében, és a későbbi kapcsolatok fenntartásában, mint a rövid, és hosszú távú motiváció, az önbecsülés, és a mentális egészség megőrzésében” (Aksan és Kochanska, 2006; idézi Lagattuta és Thompson, 2007, 91.).

Tekintettel arra, hogy a szelf-tudatos érzelmek kialakulása már komplexebb kognitív műveletek meglétét feltételezi, a gyermekek emocionális fejlődésében az alapérzelmeknél későbbre tehetőek (Izard, 2007). Lewis (2000) szerint egészen pontosan három kognitív képesség szükséges ahhoz, hogy a gyermekek megtapasztalhassák a bűntudat, a szégyen, a zavarodottság ('embarrassment'), valamint a büszkeség érzését. Fontosnak tartom megemlíteni, hogy bár az irodalom teljes körű áttekintése végett az imént felsorolt érzelmek mindegyikére kitértem, kutatásunk egészen pontosan csak két szelf-tudatos érzelem kódolására hivatott (a büszkeség, valamint a szégyen érzésére), mert ezek ellentétes volta miatt az anya-gyermek dialógusok közötti különbség így is kirajzolódik a pozitív és negatív érzelmi tartalmak mentén.

A szelf-tudatos érzelmek és a nemi különbségek közötti kapcsolat igen csekély: míg a büszkeséggel kapcsolatosan egyáltalán nem sikerült kimutatni összefüggést, addig a bűntudat és szégyenérzet terén is csak olyan apró eltérések figyelhetők meg, minthogy a nők és lány gyermekek kicsivel hajlamosabbak a tapasztalásukra (Else-Quest, Higgings, Allison, Morton, 2012). Az emocionális distresszel való megküzdéses válaszadásban azonban jelentős különbségekre figyelt fel Thoits (1991, idézi Muris és Meesters, 2013, o.n.): míg a nők és lánygyermekek hajlamosabbak belsővé tenni, s ezáltal saját magukban megélni a szomorúságot; addig a férfiak és fiúgyermekek inkább külsővé teszik azokat, haragjuk kimutatásával (Bettencourt és Miller, 1996).

POZITÍV ÉS NEGATÍV ESEMÉNYEK FELIDÉZÉSE

A pozitív és negatív események felidézésével kapcsolatban számos aspektusból, rengeteg tanulmány született. A feljebb is kifejtett anya-gyermek közös

történetalkotások rendkívül fontos szerepet játszanak abban, hogy a gyermekek érzelemfejlődésük során viszonyítási képet kapjanak a helyzetnek és környezetnek megfelelő érzelmi viselkedésről (Laible, 2011; Welch-Ross, Fasig és Farrar, 1999). Halmozottan igaz ez a megállapítás abban az esetben, amikor negatív érzelmek megvitatására kerül sor, hiszen a szülők segítenek megérteni ezek okát (úgymond menedzselik őket), valamint különböző megküzdési módokat mutatnak gyermekeiknek (Gottman, Katz és Hooven, 1996; idézi Laible, 2011, 395.). Laible (2011, 395.) szerint a „negatív élmények felidézése sokkal gyümölcsözőbb az emocionális tapasztalatok megértése szempontjából”, ugyanis - noha másokkal megosztani az érzelmeinket és érzéseinket mindig jó dolog - a negatív, stresszel teli élmények elmesélésekor (például egy szégyenhelyzetbe való kerülés története során) jelentős megkönnyebbülést, valamint tehermegosztást von maga után. Lagattuta és Wellman (2002) kutatásai arra engednek következtetni, hogy a negatív érzelmet felidéző anya-gyermek párbeszédetek gazdagabbak, mint a pozitív történeteket tárgyalók. Ez a különbség abban nyilvánul meg, hogy előbbiek több kifejezést, megvitatást tartalmaznak mások mentális állapotára és az érzelmek okára, valamint az összetettebb, bonyolultabb nyelvi képességekre vonatkozóan. Többek között ez okból mondhatjuk azt, hogy a negatív események nagyobb mértékben járulnak hozzá a szocioemocionális fejlődéshez (Laible, 2011). Ennek bizonyítására maga az imént idézett kutató (Laible, 2011) tett kísérletet: saját vizsgálatunkhoz hasonlóan anya-gyermek párosoktól kérte olyan múltbéli, pozitív, illetve negatív érzelmi töltetű események felidézését, amely során mindketten jelen voltak. Eredményei egyeztek a feljebb leírtakkal, ugyanis vizsgálatában a negatív esemény felidézésekor folytatott dialógusok valóban mélyrehatóbbak és gazdagabbak voltak a (túlnyomó többségében) negatív érzelmek okainak megerősítését és magyarázatát illetően. Ellenben a gyermekek megnyilvánulásait vizsgálván arra következtetett, hogy ők pozitív töltetű történetek felidézésekor beszéltek szívesebben érzelmeik okáról, ami ellentmond a téma előzetes kutatásainak - hiszen az általános elgondolás szerint a gyermekek pontosabban fejezik ki negatív, főként distresszel és haraggal kapcsolatos érzelmeiket (Fabes, Eisenberg, McCormick és Wilson, 1988; idézi Laible, 2011, 407.).

A gyermekek korát vizsgálva arra derült fény, hogy az idősebbek esetében gyakrabban fordultak elő az érzelmek megvitatásával kapcsolatos megnyilvánulások a negatív élmények felidézésekor, mint a fiatalabbak esetében: ez egybecseng Denham és munkatársai (1992; idézi Laible, 2011, 407.) kutatásaival, melyben az anyák „egyre szofisztikáltabb kifejezésmódjának megfigyelésére került sor a gyermekek idősödésével”. Fivush, Peterson és Sales (2003) vizsgálata pedig arra enged következtetni, hogy a fiatalabb gyermekek több megismétlő kérdést tesznek fel a felidézések alkalmával, mint idősebb társaik.

A megvitatott pozitív és negatív események szülői felidézési stílus szerinti vizsgálatának egyik kiemelkedő kutatója Fivush, aki munkatársai közreműködésével (2003) végzett Laible (2011) vizsgálatához nagyban hasonlító méréseket. A kettő közötti különbség egyrészt a módszertanból adódott: Fivush, Peterson és Sales (2003) arra kérték az anya-gyermek [illetve néhány esetben apa-

gyermek] párokat, hogy egy sérülés, baleset történetét mesélik el negatív töltetű eseményként; majd másodszorra egy tetszőlegesen választott, pozitív élményt hívó tapasztalat felidézését vették fel. Emellett az interjúztatás is két lépcsőben zajlott: első alkalommal a párosok tagjait külön, majd második alkalommal együtt hallgatták meg. Az elvégzett statisztikák alapján az elméletalkotók - hasonlóan Laible (2011) kutatásaihoz - arra jutottak, hogy a szocioemocionális fejlődéshez nagyban hozzájáruló megnyilvánulások felidézése a negatív töltetű események megbeszélésekor kidolgozottabb és gazdagabb volt, mint a pozitív életesemények, tapasztalatok előhívásakor. Ugyanakkor a kutatásban azt is tapasztalták, hogy míg a pozitív tapasztalatok, élmények felidézésekor a szülők inkább a (szignifikánsan magasabb arányban megjelenő pozitív) érzelmekre fókuszáltak, addig a negatív, feszültséget keltő események megvitatásakor az okozati magyarázatok domináltak. További eredmények a szülői felidézéssel és a strukturális egységekkel kapcsolatban születtek: a szülők a negatív események (sérülés) megvitatásakor több nyílt végű kérdést tettek fel gyermekeiknek, valamint didaktikusabb helyzetet teremtettek (Fivush, 2007); míg a pozitív töltetű dialógusokban az új információt hordozó, eldöntendő kérdések domináltak.

Az érzelmi megértési folyamatok tekintetében vizsgálva a pozitív és negatív érzelmeket Laible és Song (2006, 51.) tanulmányának alapja nagyban megfelel az előzőkben leírtaknak, azonban a kutatópáros ebben a vizsgálatban kimondottan az emocionális és összefüggésekben gazdag megértést vizsgálta. Anya-gyermek párosokat kértek meg mindkettejük által átélt pozitív, valamint negatív töltetű események felidezésére; majd kódolták a dialógusokban megjelenő „prototipikus” (úgy mint szomorúság, harag, boldogság), valamint igékhez kapcsolható (sírni, nevetni, kiabálni) érzelmi állapotokat (hasonlóan Bird és Reese 2006-os kutatásához). Eredményeik alapján azt kapták, hogy a negatív tartalommal bíró párbeszédekben magasabb volt az emocionális megértést segítő megnyilvánulások száma, azaz a negatív érzelmek megosztása valóban jobban elősegíti a gyermekek szocioemocionális kompetenciáinak fejlődését, az érzelmek összefüggésekben gazdag megértését. A nemi különbségek tekintetében megállapították, hogy ebben a vizsgálatban a lányok és fiúk megnyilvánulásai az agresszív kifejezések számában tértek el - utóbbiak javára.

POZITÍV ÉS NEGATÍV ESEMÉNYEK MEGVITATÁSA A NEMEK TÜKRÉBEN

A szülő-gyermek dialógusokban található érzelmek megvitatásának nemi különbségeiről feljebb már hoztam egy példát, itt bővebben említenék pár összefüggést elsőként Fivush 2007-es tanulmányából. Kutatásai során megállapította, hogy a szülők aányaikkal történő felidezés során több érzellemmel kapcsolatos kifejezést használtak (például kimondottan a szomorú, lehangolt, feszült szavakat, míg fiúknál leginkább csak a szomorú szót alkalmazták), valamint hajlamosabbak voltak ezekre az érzelmekre lehetséges megoldásokat találni, mint a fiúk esetében. Szintén a lányokkal való beszélgetés során alkottak inkább szociális kontextust, illetve szóttek bele több társas kapcsolattal összefüggésben álló kifejezést a történetbe. Fivush 2003-ban is

végzett egy nemi különbségekre vonatkozó vizsgálatot Peterson és Sales közreműködésével: ebben azt állapították meg, hogy míg a lánygyermekkel folytatott beszélgetések során több értékelés, addig a fiúkkal való társalgások esetében több eldöntendő kérdés született.

Laible 2011-es kutatása a témában feltárta, hogy az anya-lány párbeszédekben több kölcsönösségre, interszubsztivitásra, és pozitív affektusra vonatkozó megnyilvánulás volt felfedezhető, mint az anya-fiúgyermek párbeszédekben; ellenben a viszályra és ellenségeskedésre utaló kifejezések száma utóbbiak esetében volt magasabb. Ennek oka abban keresendő, hogy a lányok a hétköznapi társalgásaik során is hajlamosabbak érzelmeik kifejezésére (s azok világgal való tudatására), mint fiú társaik (Fivush, 1995; idézi Laible, 2011, 407.).

S végezetül még egy utolsó, gyermekekre vonatkoztatott megállapítás Buckner és Fivush (2000) tollából: vizsgálataik alapján megfigyelték, hogy a lánygyermek nem csak az anyákkal való párbeszéd szociális kontextusának hatására, hanem önállóan is hajlamosabbak voltak másokat, társas kapcsolataikat, valamint saját magukat emlegetni a dialógusok során - fiú társaikkal szemben. Összefoglalásként tehát elmondható, hogy Fivush (1998), Buckner és Fivush (2003), valamint Bird és Reese (2006) is egyetértenek abban, hogy a szülők lánygyermekükkel sokkal kidolgozottabb és összefüggőbb párbeszédet alkotnak, mint a fiúgyermekükkel; valamint szintén megfigyelték, hogy a lányok hajlamosabbak szociális kontextusba helyezni az elbeszéléseiket, mint fiú társaik.

A KUTATÁS CÉLJA ÉS HIPOTÉZISEI

Munkám elsődleges célja, hogy a 2015-ben, a témában dolgozók adataival (lásd: lejjebb, a „Módszerek” részben), valamint egy saját (csapatunk által kifejlesztett), kifejezetten érzelmi tartalmat kódoló módszer segítségével fényt derítsek az anya-gyermek óvodáskori dialógusaiban található érzelmi tartalmak megjelenésének mikéntjére - mindezt büszkeség és szégyen-párbeszéd elemzésén keresztül. Kérdéseim és feltevéseim alapján a vizsgálattal kapcsolatban összesen hat hipotézist fogalmaztam meg (melyek közül az első négy egyúttal ellenőrző funkciót is ellát a narratívum működésével kapcsolatban):

H1: Az elméleti háttérben leírtak alapján azt feltételeztem, hogy a pozitív kategorikus érzelmet kifejező szavak vagy metaforák számának átlaga szignifikánsan magasabb lesz a büszkeségtörténetekben, mint a szégyent felidézőkben; valamint, hogy a negatív kategorikus érzelmet kifejezők átlaga a szégyentörténetekben ér el magasabb értéket, mintsem a büszkeséget felidézőkben.

H2: Az elméleti háttér pillérei alapján feltételeztem, hogy - hasonlóképpen az első hipotézisemben foglaltakhoz - míg a pozitív érzelmi viselkedésre utaló kifejezések számának átlaga a büszkeség-dialógusokban ér el magasabb értéket,

addig a negatív érzelmi viselkedésre utaló kifejezések átlaga a szégyentörténetekben mutat majd magasabb értékeket.

H3: Az elméleti részben leírtak szerint azt vártam, hogy míg a pozitív értékelések száma a büszkeséget felidéző dialógusokban, addig a negatív értékelések átlaga a szégyentörténetet megvitató párbeszédekben lesz szignifikánsan magasabb.

H4: A dolgozatom első részében megfogalmazottak szerint azt feltételeztem, hogy a pozitív, illetve negatív érzelmi megnyilvánulásokat együttesen nézve (tehát ez előzőekkel ellentétben, külön kategóriákra való szétbontás nélkül elemezve) a pozitív érzelmet közvetítő megnyilvánulások átlaga szignifikánsan magasabb értéket vesz fel a büszkeség-párbeszédekben, mint a szégyen-dialógusokban, s fordítva: a negatív érzelmi megnyilvánulások száma szignifikánsan magasabb lesz a szégyent felidéző párbeszédekben, mint a büszkeségről szólókban.

H5: A munkám elején áttekintett elméleti háttér alapján feltételeztem, hogy a kódolt párbeszédok teljes érzelmi tartalmát vizsgálva, az érzelmi megnyilvánulások számának átlaga szignifikánsan magasabb értéket vesz majd fel a szégyent felidéző párbeszédekben, mint a büszkeségtörténetekben.

H6: Az elméleti részben áttekintett vizsgálatok alapján azt is vártam, hogy az összesített érzelmi megnyilvánulások tekintetében szignifikáns különbség lesz a lány- és fiúgyermek anyával folytatott párbeszédei között a lány gyermekek javára (tehát az anya és lánya között történő dialógusokban az érzelmi tartalommal kapcsolatos megnyilvánulások száma magasabb lesz).

Végül pedig egy kutatói kérdést fogalmaztam meg: a vizsgálat feltáró jellegének és a szelf-tudatos érzelmek „újító” funkciójának szempontjából arra is kíváncsi voltam, hogy a nemek tekintetében miként alakul a szégyentörténetekben fellelhető, pozitív érzelmi viselkedésre utaló kifejezések, illetve pozitív értékelések számának átlaga.

MÓDSZEREK

A vizsgálat módszertani sajátosságainak leírása előtt meg kell jegyeznem, hogy kutatásomat megelőzte egy 2015-ben lezajlott adatgyűjtés, melynek leírását a következőkben ismertetem a szerzői jogokat tiszteletben tartva. Köszönettel tartozom ennek megfelelően Dr. Pohárnok Melindának, Kozma Emesének, Keszler Barbarának, Zarka Zsófinak, Baka Eszternek, valamint Biró Katának amiért kész, felvett és begépelte adatokkal dolgozhattam.

RÉSZTVEVŐK

A 2015-ös kutatásban 63 anya-gyermek páros vett részt. A gyermekek kora 50 és 88 hónap között változott, átlagéletkoruk pedig 70,38 hónap volt. Az anyák kora 28 és 45 év között változott, ennek megfelelően átlagéletkoruk 37,51 volt. A

vizsgálatban 33 fiú és 30 lány vett részt. A szülők családi állapota alapján a kutatásban résztvevők közül 57 gyermek szülei voltak házasok (vagy éltek együtt), és 6 gyermek szülei váltak el (vagy éltek külön). A szülők iskolai végzettségére vonatkozó adatok az 1. táblázatban láthatóak.

A 2016-os vizsgálatban az eredeti 63 résztvevőből végül annak az 54 anyagyerek párosnak az adataival dolgoztunk, ahol hiánytalanok voltak a párbeszédés és a kérdőíves adatok is. Ennek megfelelően a gyermekek nemének megoszlása is változott: 30 anya-fiú, valamint 24 anya-lány dialógus állt a rendelkezésünkre.

Iskolai végzettség	Anya	Apa
Általános iskolát végzett	0	2
Középiskolát végzett (szakközépiskola, gimnázium)	14	17
Szakképzést végzett	15	14
Főiskolát végzett	11	7
Egyetemet végzett	14	14

1. táblázat - A vizsgálatban résztvevő gyermekek szüleinek iskolai végzettségére vonatkozó gyakorisági adatok.

VIZSGÁLATI ESZKÖZÖK

Az interjúk felvétele a 2015-ös vizsgálat során történt meg. Ekkor a résztvevő anyagyermek párosokat arra kérték, hogy meséljenek el két történetet, melyben mindketten jelen voltak, és amelyek - lehetőség szerint - a közelmúltban történtek. Kitétel volt továbbá, hogy az egyik történet olyan legyen, melyben a gyermek szégyent élt át, míg a másikban egy, a gyermek számára büszkeséget indukáló eseményt, tapasztalatot elevenítsenek fel. Az így megszülető párbeszédet mobiltelefonnal, hangfelvevő alkalmazással rögzítették, majd a párbeszéd kódolását Reese és Fivush (1993) kódrendszere alapján végezték, s az átiratok elkészítéséhez Poland (2002; idézi Szokolyszky, 2004) leírását vették alapul. A kódokat mind az anyai, mind a gyermeki strukturális egységek jelölésére használták, s különálló strukturális egységnek vették a párbeszédekben megjelenő mellérendelő szerkezeteket. A nem a tárgyhoz kapcsolódó információkat, egy kívülálló személyhez intézett megszólalásokat, a hiányos mondatokat, illetve a sokszoros szóismétléseket (ez háromnál többet jelentett) nem kódolták. A 2015-ös vizsgálatban kérdőívek felvételére is sor került, azonban ezekre most nem térnek ki, mert jelen kutatás tárgyát nem képezte egyik használata sem; valamint egy új jelölési rendszer bevezetése miatt a 2015-ben használt kódokat sem alkalmaztam.

A VIZSGÁLAT LEFOLYTATÁSA

A 2015-ben elvégzett kutatásban résztvevő vizsgálati személyeket (s ezáltal jelen munka vizsgálati alanyait is) óvodákon, közösségi oldalakon és személyes ismerősökön keresztül keresték meg. Szóban és írásban is ismertették a szülőkkel a kutatást, majd egy aktív beleegyező nyilatkozat aláírását kérték. Tájékoztatták őket arról, hogy a vizsgálat anonim és az általuk szolgáltatott adatok tudományos felhasználásra kerülnek majd.

Ezt követően időpontot egyeztettek velük az interjú és az adatok felvételére. A helyszínt illetően a szülőknek lehetőségük volt választani: eldönthették, hogy saját otthonukban, az óvodában (ahova a gyermekük jár), a Pécsi Tudományegyetem Pszichológia Intézetében vagy egy negyedik, közös megegyezéssel kiválasztott helyszínen kerüljön sor az interjúra és az adatok felvételére.

A találkozások alkalmával elsőként egy 10-15 perces bemelegítő beszélgetésre került sor a párosokkal, melyben ismertették a vizsgálat menetét, illetve demográfiai adatokat vettek fel. Ennek megfelelően feljegyezték a gyermek nemét, korát, testvéreinek számát, illetve korát, szüleinek korát, iskolai végzettségét és családi állapotát.

Ezt követte az interjú felvétele, melyben az anya-gyermek párosnak két eseményt kellett felidéznie: egy olyan helyzetet, amelyben a gyermek büszkeséget élt meg, és egy olyat, amelyben szégyent. Felhívták a párosok figyelmét arra, hogy lehetőség szerint a megbeszélte történetek olyan események legyenek, melyeknél mindketten jelen voltak és a közelmúltban történtek - a felidézés sorrendjét a párosokra bízták. Hangsúlyozták ellenben a közös elbeszélés fontosságát. Amennyiben lehetőség volt rá, a hangfelvétel elindítása után magukra hagyták a párosokat (hiszen a gyermekek figyelme könnyen elvonódott volna egy harmadik résztvevő esetében). Az interjúk változó hosszúságúak lettek, terjedelmüket a párbeszéd strukturális egységeinek számában mérték, amit aztán felosztottak anyai és gyermeki strukturális egységekre. A szégyen párbeszéd átlagos terjedelme 47,3 strukturális egység volt (ebből 30,3 anyai /pl.: Duzzogtál./ és 16,9 gyermeki volt /pl.: Rosszul éreztem magam./), a büszkeség párbeszéd átlagos terjedelme pedig 40,2 strukturális egység volt (ebből 25,1 anyai /pl.: És boldog voltál tőle?/, valamint 14,7 gyermeki megszólalás volt /pl.: Jó volt a kettesem./). A történetek elmesélése után kérték meg az anyát és gyermekét a fent említett kérdőívcsomagok kitöltésére.

A PÁRBESZÉDEK ÉRZELMI TARTALOM MENTÉN TÖRTÉNŐ KÓDOLÁSA

Az érzelmi tartalom kódolására 7 főből álló kutatócsoportunk egy saját készítésű kódkönyvet használt fel, melyet a meglévő dialógusok elemzésének előrehaladtával, folyamatosan bővítettünk a végső (szám szerint hatodik) verzió megszületéséig. A szövegek minden esetben párosával kerültek kódolásra, s a 0,8-es érték feletti szavakat, kifejezéseket (elemzési egységeket) építettük be kódkönyvünkbe. (A párbeszédekben fellelhető érzelem-számok nyers értékek voltak.) Az elkövetkezendőkben bemutatásra kerülő kódokat mind az anyai, mind

a gyermeki megnyilvánulások jelölése során használtuk, e tekintetben nem tettünk különbséget a felidézők között.

A gyermek büszkeségét felidéző történetek legtöbbször valamely teljesítménnyel (szép rajz elkészítése, ügyesség az úszásórákon) vagy szociális szabályok betartásával (udvariasság az idős hölgyekkel szemben) volt kapcsolatos, míg a szégyent felidézők a gyermeki engedetlenséghez (telefonnal való játszás az anyai tiltás ellenére) vagy a társas normák megszegéséhez (csigák bántása) volt köthető.

Már a kódolás megkezdésekor fontos volt lefektetni néhány alapszabályt, mint például azt, hogy csak és kizárólag a múltbeli eseményekre vonatkozó szövegrészeket kódoltuk. Az *érzelem okának magyarázata* (3) és az *Egyet nem értés az érzelemről* (5) kategóriák - bináris kódolással - a teljes történetre vonatkoztak; míg a *Kategorikus érzelmet kifejező szó vagy metafora* (1); az *Érzelmi viselkedésre utaló kifejezés* (2), illetve az *Értékelés* (4) kategóriák esetében a következők szerint jártunk el: a szövegben az ugyanarra a dologra vonatkozó szavakat - ha szótári alakjuk ismétlődött - legfeljebb 3-szor kódoltuk (példának okáért: a „jó” háromszori kódolása után a „jól” vagy „legjobb” kódolandó volt).

Hasonlóképpen születtek betartandó kikötések azokra a kifejezésekre, mondatokra, szövegrészekre vonatkozóan, melyeket nem kódoltunk. Ilyenek voltak a szégyen és büszkeség kifejezések, hiszen ezeket a szavakat a feladat leírása tartalmazta, ebből kifolyólag nehezen volt eldönthető, hogy a diád tagjai önmaguktól is alkalmazták-e volna őket (pl.: „És akkor nagyon szégyelltem magam.”/„És mikor büszke voltál magadra?”). A fájdalomra és egyéb fiziológiai változásokra vonatkozó kifejezések is kimaradtak az elemzésből, hiszen ezek nem tekinthetők érzelemnek (pl.: „*Nekem az fájt.*”); s eltekintettünk a 'future-talk' (a jövőre vonatkozó szövegrészek, általános szabályok említése, pl.: „*Udvariasnak lenni jó érzés.*”); valamint az 'off topic-talk' kódolásától is (a nem a tárgyhoz kapcsolódó szövegrészek, pl.: „*Hová ment a Barbara?*” - utalás a kísérletvezető hollétére). (Előbbire azért volt szükség, mert a jövőre vonatkozó szövegrészek nem alkalmasak a jelen helyzet megoldására; a múltban átélt szégyen és büszkeség felelevenítésére.) A kódoláson szintén kívül estek a vizsgálatvezetőhöz vagy más harmadik személyhez intézett mondatok, illetve az ő közléseik (pl.: „*Jaj, ne bántsd!*” - a kistestvérnek); a 'reported speech' kategóriába tartozó kifejezések (harmadik személy idézett megszólalása, pl.: „*A nagymama azt mondta, hogy „úgy örülök neki.”*”); a szándéokra vonatkozó gondolatok (pl.: „*Szeretnék a csigák védője lenni.*”); az irreleváns tartalomnak titulált részek (pl.: „*Nem szabad piszkálnod a telefont!*”); valamint azok a felnőtt viselkedések, amelyek formális nevelési, értékelési vagy büntetési reakciónak számítanak (pl.: „*kaptam feketét*” / „*sarokba állított*”).

Mindezen szabályok és kikötések figyelembe vételével összesen ötféle kódot alkottunk meg - melyekből azonban jelen munkában csak három használandó fel, ezek láthatóak a 2. táblázatba szedve. (Kezdeti elgondolásunkkal ellentétben Az *érzelem okának magyarázata* és az *Egyet nem értés az érzelemről* bináris kódjai nem különültek el élesen, így ezzel a két kategóriával nem dolgoztunk.)

Kód megnevezése	Kód száma és betűjele	Érzelem minősége	Kérdése	Példa
Kategorikus érzelmet kifejező szó vagy metafora	1a	pozitív	„Hogy érezte magát?”	„Leesett az állam.” „Én nagyon örültem.” „Nem féltem.”
	1b	negatív		„Rosszul éreztem magam.” „M megbántam.” „Haragudtam.”
Érzelmi viselkedésre utaló kifejezés	2a	pozitív	„Mit csinált?”	„Nem kiabáltam.” „Bocsánatot kértem.” „Meg mertem csinálni.”
	2b	negatív		„Sírtam és elfutottam.” „Untam.” „Bántott.”
Értékelés	6a	pozitív	„Milyen?” „Hogyan?”	<i>Gyerekre vonatkozó:</i> „Bátor voltál.”
				<i>Eseményre vonatkozó:</i> „A kirándulás nagyon jó volt.”
				<i>Másokra (a többi szereplőre) vonatkozó:</i> „Kedvesek voltak.”
	6b	negatív		<i>Gyerekre vonatkozó:</i> „Rossz voltál.”
				<i>Eseményre vonatkozó:</i> „Az úszás nem volt jó.”
				<i>Másokra (a többi szereplőre) vonatkozó:</i> „Gonoszak voltak.”

2. táblázat - Az általam alkalmazott kódokat tartalmazó táblázat - minden lényeges információval azok használatát illetően.

EREDMÉNYEK

A POZITÍV ÉS NEGATÍV ÉRZELMI MEGNYILVÁNULÁSOK KATEGÓRIÁKRA BONTOTT VIZSGÁLATA

Statistikai elemzéseimet minden esetben az SPSS™ szoftver 20.0 verziójával végeztem. Az első, második, illetve harmadik hipotézisemben arra voltam kíváncsi, hogy a pozitív és negatív érzelmek megjelenése a büszkeség-, illetve szégyentörténetekben - az általunk megalkotott kódolási rendszer alapján (lásd feljebb, 2. táblázat) - miként történik meg. Annak érdekében, hogy erre fényt

derítsek, mind a három hipotézisem tesztelésére *összetartozó-mintás t-próbát* alkalmaztam, a következőkben leírtaknak megfelelően.

Első hipotézisemben tehát azt vártam, hogy a kategorikus érzelmek esetében a pozitívok átlaga szignifikánsan magasabb lesz a büszkeségtörténetekben, mint a szégyent felidézőkben; illetve, hogy a negatív kategorikus érzelmek számának átlaga magasabb lesz a szégyentörténetekben, mint a büszkeséget felidézőkben. Ennek megfelelően először az *1a*, majd az *1b* kódok értékeit (lásd 2. táblázat) vettem össze mind a büszkeség-, mind a szégyentörténetekben, s eredményeim alapján első hipotézisem beigazolódott. Azt kaptam ugyanis, hogy amíg a pozitív kategorikus érzelmek a büszkeség-dialógusokban lelhetőek fel szignifikánsan magasabb számban ($N=54$; $t(53) = -2,145$; $p < 0,05$), addig a negatív kategorikus érzelmek a szégyentörténetekben viselkednek hasonlóan ($N=54$; $t(53) = 5,291$; $p < 0,05$)(bővebben kifejtve lásd a 3. táblázat adatait).

Második hipotézisem alapján azt vártam - az első esethez hasonlóan -, hogy amíg a pozitív érzelmi viselkedésre utaló kifejezések számának átlaga az büszkeség-dialógusokban lesz magasabb, addig ugyanezen kategória negatív viselkedéses megnyilvánulásainak átlaga a szégyen-párbeszédekben mutat majd hasonló eredményt. Annak érdekében, hogy erre fényt derítsek, a *2a* és *2b* kódok (lásd 2. táblázat) számának átlagát hasonlítottam össze a büszkeség-, valamint a szégyentörténetek között. Hipotézisem beigazolódott, hiszen a pozitív érzelmi viselkedésre utaló kifejezések számának átlaga a büszkeségtörténetekben ($N=54$; $t(53) = -2,555$; $p < 0,05$); míg ugyanezen kategória negatív kifejezéseinek átlaga a szégyentörténetekben lett szignifikánsan magasabb ($N=54$; $t(53) = 6,583$; $p < 0,05$)(bővebben kifejtve lásd a 3. táblázat adatait).

Harmadik hipotézisemnek megfelelően azt feltételeztem, hogy - az első két esethez hasonlóan - a pozitív értékelések számának átlaga a büszkeségtörténetekben, a negatív értékelések számának átlaga pedig a szégyent felidéző történetekben vesz fel magasabb értéket. Ennek megfelelően, állításom ellenőrzésének céljából, a *6a*, illetve *6b* kódokat (lásd 2. táblázat) vettem górcső alá, s hasonlítottam össze a büszkeséget, valamint a szégyent felidéző történetekben előfordulásuk számát. Feltételezésem beigazolódott: a pozitív értékelések számának átlaga a büszkeségtörténetekben ($N=54$; $t(53) = -7,477$; $p < 0,05$); ugyanezen kategória negatív értékeléseinek átlaga pedig a szégyen-dialógusokban mutatott szignifikánsan magasabb értéket ($N=54$; $t(53) = 6,546$; $p < 0,05$)(bővebben kifejtve lásd a 3. táblázat adatait).

Kategóriák	Kódok	Szelf-tudatos érzelmeik	Átlag (szórás)	T- értékek
Kategorikus érzelem	1a (pozitív)	Szégyen	0,26 (0,589)	t (53) = -2,145; p < 0,05
		Büszkeség	0,57 (0,792)	
	1b (negatív)	Szégyen	1,59 (2,024)	t (53) = 5,291; p < 0,05
		Büszkeség	0,15 (0,452)	
Érzelmi viselkedés	2a (pozitív)	Szégyen	0,44 (0,925)	t (53) = -2,555; p < 0,05
		Büszkeség	1,00 (1,637)	
	2b (negatív)	Szégyen	2,33 (2,540)	t (53) = 6,583; p < 0,05
		Büszkeség	0,13 (0,436)	
Értékelés	6a (pozitív)	Szégyen	0,56 (1,022)	t (53) = -7,477; p < 0,05
		Büszkeség	3,22 (2,553)	
	6b (negatív)	Szégyen	1,91 (1,751)	t (53) = 6,546; p < 0,05
		Büszkeség	0,22 (0,664)	

3. táblázat - A pozitív és negatív érzelmi megnyilvánulások kategóriákra bontott vizsgálata (a kategória szó nem keverendő össze a kategorikus érzelmekben használttal!). A t-értékek minden esetben a büszkeség- és szégyentörténetekben fellelhető, táblázatban jelzett kódok átlagának összehasonlításából születtek.

A POZITÍV ÉS NEGATÍV ÉRZELMEK EGYÜTTES VIZSGÁLATA

Negyedik hipotézisemben azt feltételeztem, hogy a pozitív, illetve negatív érzelmi megnyilvánulásokat együttesen szemlélve (tehát külön kategóriákra való bontás nélkül, két „kalap alá véve” őket), az előző eredményekhez hasonlóan, a pozitív érzelmet sugalló megnyilvánulások számának átlaga a büszkeségtörténetekben, míg a negatív érzelmet kifejezőké a szégyentörténetekben lesznek szignifikánsan magasabbak. Ennek alátámasztására szintén *összetartozó-mintás t-próbát* futtattam le, s az így kapott eredményeim alapján megállapítható, hogy feltételezésem igazolódni látszik: az összes pozitív érzellemmel kódolt megnyilvánulás (1a, 2a, 6a; lásd 2. táblázat) átlagát vizsgálva elmondható, hogy azok a büszkeségtörténetekben szignifikánsan magasabb arányban vannak jelen, mint a szégyentörténetekben (N=54; {t (53) = 7,578; p < 0,05})(bővebben kifejtve lásd a 4. táblázat adatait). Ugyanezen eljárással szintén megállapítható, hogy az összes negatív érzellemmel kódolt megnyilvánulás (1b, 2b, 6b; lásd 2. táblázat) átlaga a

szégyentörténetekben mutat szignifikánsan magasabb jelenlétet, azaz negyedik hipotézisem teljes egészében beigazolódott ($N=54$; $t(53) = -9,407$; $p < 0,05$)(bővebben kifejtve lásd a 4. táblázat adatait).

	Kódok	Szelf-tudatos érzelmek	Átlag (szórás)	T- értékek
Összes érzelmi megnyilvánulás	Pozitív (1a, 2a, 6a)	Szégyen	1,26 (1,519)	$t(53) = 7,578$; $p < 0,05$
		Büszkeség	4,80 (3,241)	
	Negatív (1b, 2b, 6b)	Szégyen	5,83 (4,165)	$t(53) = -9,407$; $p < 0,05$
		Büszkeség	0,50 (1,023)	

4. táblázat - A pozitív és negatív érzelmi megnyilvánulások együttes vizsgálata. A t-értékek mindkét esetben a büszkeség- és szégyentörténetekben fellelhető, táblázatban jelzett kódok átlagának összehasonlításából születtek.

A SZÉGYEN ÉS BÜSZKESÉG-PÁRBESZÉDEK TELJES ÉRZELMI TARTALMÁNAK EGYÜTTES VIZSGÁLATA

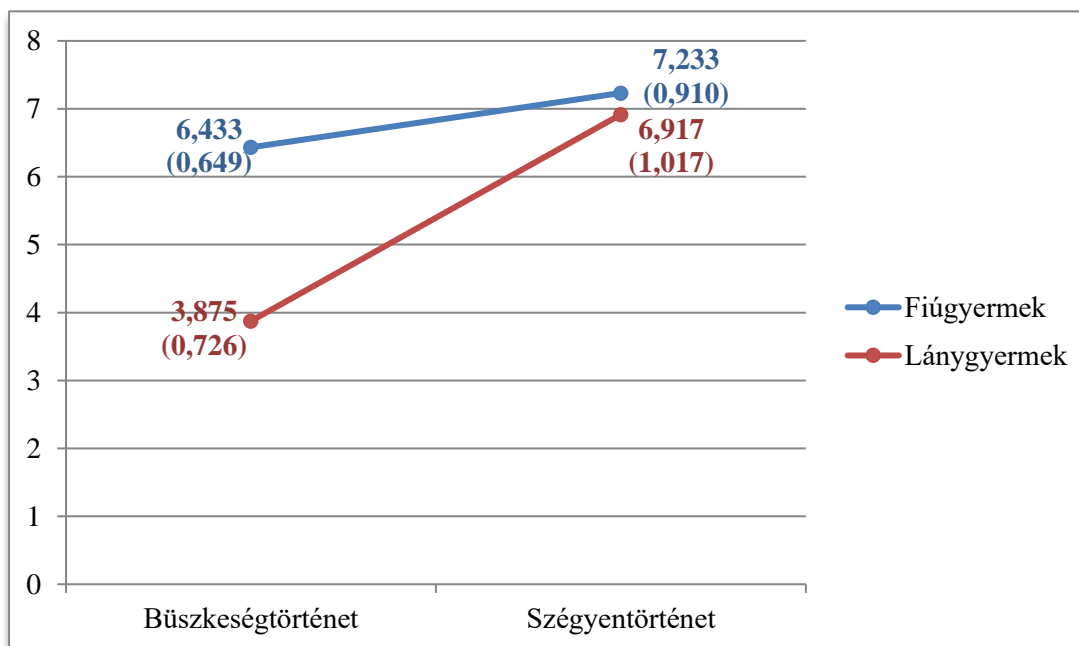
Ötödik hipotézisem tesztelésére első ízben egy többszemponos variancianalízist, a *Mixed Design ANOVA*-t futtattam le. Azon feltételezésem, miszerint a kódolt párbeszédék összes érzelmi tartalmának vizsgálatakor a gyermekek és szüleik által elmondott érzelmi megnyilvánulások számának átlaga (tehát mind a pozitív, mind a negatív érzelmi megnyilvánulásokat figyelembe véve) szignifikánsan magasabb értéket vesz fel a szégyentörténetekben, mint a büszkeséget felidéző párbeszédékben; beigazolódni látszik, hiszen az eredmény szignifikáns ($N=54$; $F(1,52) = 6,271$; $p < 0,05$), tehát van különbség a büszkeség és szégyen-dialógusok között. E tény ellenőrzésére *összetartozó-mintás t-próbát* alkalmaztam, mely során egyazon eredményeket kaptam az előző próba során látottakkal ($N=54$; $t(53) = -2,332$; $p < 0,05$)(bővebben kifejtve lásd az 5. táblázat adatait), így megállapítható, hogy az érzelmekkel kapcsolatos megnyilvánulások átlaga valóban magasabb a szégyentörténetekben - a kódolt párbeszédék teljes érzelmi tartalmát górcső alá véve.

	Próba	Szelf-tudatos érzelmek	Átlag (szórás)	Hivatkozások
Teljes érzelmi tartalom	Összetartozó-mintás t-próba	Szégyen	7,09 (4,938)	t (53) = -2,332; p < 0,05
		Büszkeség	5,30 (3,750)	

5. táblázat - A szégyent, illetve büszkeséget felidéző párbeszédtek teljes érzelmi tartalmának áttekintései és összehasonlítások kapott adatok.

A NEMI KÜLÖNBΣÉGEK VIZSGÁLATA A SZÉGYEN ÉS BÜSZKESÉG-PÁRBESZÉDEK TELJES ÉRZELMI TARTALMÁNAK TEKINTETÉBEN

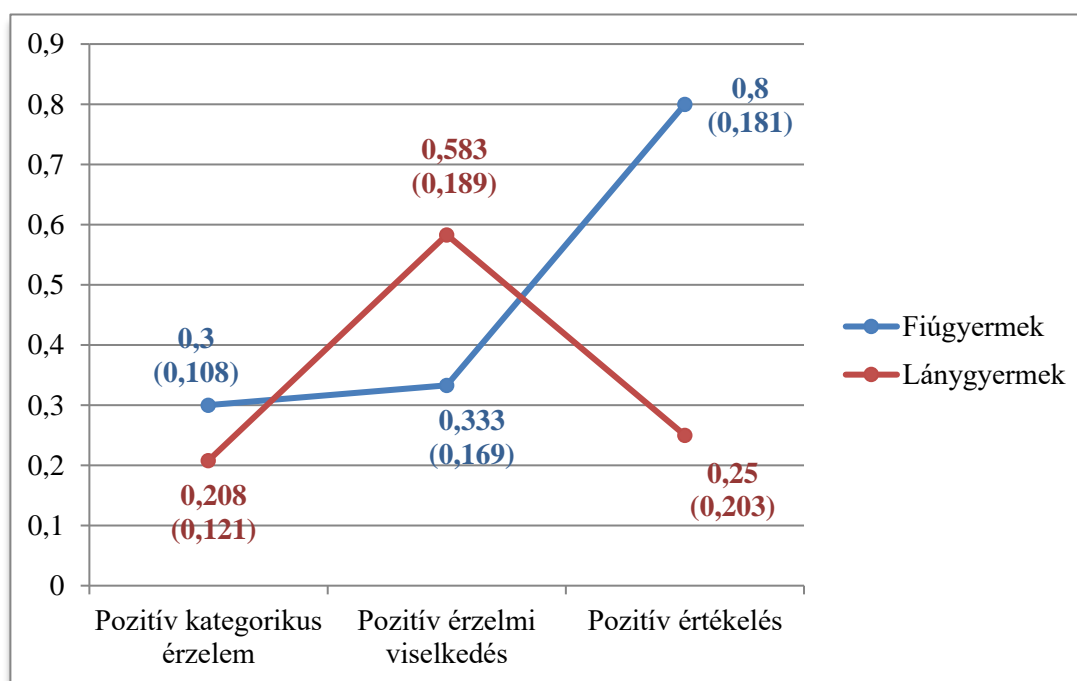
Hatodik hipotézisem ellenőrzésére megint csak a MANOVA-t hívtam segítségül, itt ugyanis különbséget vártam a nemek tekintetében. Azt feltételeztem, hogy az összesített érzelmi tartalmakat vizsgálva (tehát a pozitív, valamint a negatív érzelmeket egybevetve) szignifikáns különbséget kaphatok az anya-leánygyermek, valamint az anya-fiúgyermek párbeszédtek között, még hozzá a leánygyermek „javára”. A lefutott statisztikák alapján azonban azt kell mondanom, hogy ezen hipotézisem sajnálatos módon nem teljesült, hiszen az 'epizód' és a 'nem' között nem fedezhetünk fel interakciót, azaz az érzelmi megnyilvánulások terén nem lehet szignifikáns különbséget megállapítani az anya és lánygyermek, valamint anya és fiúgyermek között lezajló dialógusokban (N(fiú)=30; N(lány)=24; {F (1,52) = 2,135; p > 0,05})(bővebben lásd 1. ábra).

1. ábra - Az 'epizód' és a 'nem' között nem találunk szignifikáns interakciót, hiszen a lánygyermek és fiúgyermek értékei alapján kapott görbék nagyjából párhuzamosnak mondhatóak. A vonalak végpontjainál - felül - az ábrának megfelelő átlagok vannak feltüntetve (M), míg a zárójelekben minden esetben az átlagokhoz tartozó szórások találhatóak meg (SD).

POZITÍV ÉRZELMI MEGNYILVÁNULÁSOK VIZSGÁLATA A SZÉGYENTÖRTÉNETEKBE

Az utolsó statisztikai elemzés lefuttatásakor arra voltam kíváncsi, hogy a kódolt szégyentörténetekben, a nemek tekintetében, milyen arányban jelennek meg a pozitív érzelmi megnyilvánulások feljebb is említett kategóriái közül a pozitív érzelmi viselkedésre utaló kifejezések, illetve a pozitív értékelések. A kérdés megválaszolására újabb MANOVA-t futtattam le, s a kapott eredmények alapján megállapítható, hogy a szégyentörténetek 1a, 2a, valamint 6a kódjait (lásd 2. táblázat) egy kalap alá véve a 2a kódok átlaga alapján a lányok javára, míg a 6a kódok átlagait vizsgálva a fiúk javára látunk eltérést. Ez megnyilvánulni látszik abban is, hogy a 2. ábrán található fiúgyermek-lánygyermek görbék metszik egymást. Tehát a Wilks-féle lambda értékeket jobban szemügyre véve láthatóvá válik, hogy míg a pozitív érzelmek egyes kategóriái mentén ($N(\text{fiú})=30$; $N(\text{lány})=24$; $F(1,72;89,35) = 1,494$; $p > 0,05$) épphogy nem találunk szignifikáns interakciót, addig a 'gyermekek neme' és a 'pozitív érzelmek' mentén marginálisan szignifikáns eredményeket figyelhetünk meg ($N(\text{fiú})=30$; $N(\text{lány})=24$; $F(1,72;89,35) = 3,021$; $p=0,061$) (bővebben lásd 2. ábra).

2. ábra - A lánygyermekekhez és fiúgyermekekhez tartozó görbék metszik egymást, az interakció marginálisan szignifikáns. A vonalak jelölőpontjainál - felül - az ábrának megfelelő átlagok vannak feltüntetve (M), míg a zárójelekben minden esetben az átlagokhoz tartozó szórások találhatók meg (SD).

MEGVITATÁS

A POZITÍV ÉS NEGATÍV ÉRZELMI MEGNYILVÁNULÁSOK KATEGÓRIÁKRA BONTOTT VIZSGÁLATA

Elvárásaimnak megfelelően, munkám első statisztikáinak lefuttatása során, a hipotézisek közül első három esetben megfogalmazott predikcióim beigazolódtak - ezeket szeretném a megvitatás első pontjaként ismertetni.

Első hipotézisemben azt feltételeztem, hogy míg a pozitív, kategorikus érzelmet kifejező szavak, illetve metaforák számának átlaga a büszkeségtörténetekben lesz magasabb, addig ugyanezen kategória negatív töltetű megnyilvánulásainak átlagát a szégyentörténetekben vártam szignifikánsan magasabb értéket felvenni. Feltételezésem beigazolódtott, s ezáltal összecseng Fivush, Peterson és Sales (2003), valamint Laible (2011) azon kutatásaival melyben az (összességében vett) pozitív érzelmek átlaga szignifikánsan magasabb arányban volt jelen a diád számára pozitív esemény vagy tapasztalat felidézésekor (ami vizsgálatomban a büszkeségpárbeszédeket jelentette). Hasonlóképpen a negatív érzelmek tekintetében, melyek a negatív történetek felidézésekor voltak jelen nagyobb számban a dialógusokban (azaz jelen kutatás esetében a szégyen-párbeszédekben).

Második hipotézisemben az elsőhöz hasonlatos állítást tettem, csupán annyi különbséggel, hogy ebben az esetben kimondottan a pozitív, illetve negatív érzelmi viselkedésre utaló kifejezések számának átlagát vettem górcső alá. Fivush és munkatársai (2003), valamint Laible (2011) kutatásaival egybehangzóan predikcióm helyesnek bizonyult: a negatív érzelmi viselkedésre utaló kifejezések a szégyentörténetekben; míg a pozitív érzelmi viselkedésre utaló megnyilvánulások a büszkeségtörténetekben jelentek meg szignifikánsan magasabb számban.

Első két hipotézisem beigazolóddása után nem meglepő a harmadikként megfogalmazott feltételezésem helyessége sem, hiszen ez esetben is csak a vizsgált kategória mentén tértem el az előzőekben állítottaktól. Itt ugyanis a pozitív és negatív értékelések számának átlagában vártam (és végül kaptam is) szignifikáns különbséget; előbbi esetében a büszkeségtörténetek, míg utóbbiak esetében a szégyentörténetek javára. Szintén Fivush és munkatársai (2003), valamint Laible (2011) munkáit tudom említeni, ahol hasonló eredmények születtek a pozitív/negatív töltetű események felidézésekor.

Az imént felvázolt eredmények nem meglepőek abban a tekintetben, hogy logikusnak, kézenfekvőnek tűnik a pozitív és negatív érzelmi megnyilvánulások, fentiekben bemutatott tendencia alapján való megjelenése; hiszen ha arra kérünk valakit, idézzon fel egy szomorú vagy szégyenteli történetet, szükségképpen megjelennek a negatív érzelmek. Azonban az is bizonyos, hogy a feloldás miatt pozitív érzellemmel kapcsolatos megnyilvánulások is kerülnek a felidézésbe - ez teljesen normális folyamat és rendkívül fontos, hiszen a feszültséget okozó dologgal való megküzdést segíti elő. Ellenben a boldogságot

vagy büszkeséget előhívó történetekben - amellet, hogy a szintén logikus módon felbukkanó pozitív érzelmek szerepelnek benne - nem (vagy csak elvétve, szélsőséges esetben, esetleg valamilyen fennálló zavar esetén) találhatunk negatív töltetű megnyilvánulásokat, hiszen ez esetben nincsen létjogosultságuk.

Itt szeretném megjegyezni azt a tény, mely nehézkessé teszi az első három hipotézisemben megfogalmazott állítások összevetését az előzőleg elvégzett kutatásokkal, a téma felettébb kiterjedt irodalmával; ez pedig nem más, mint a kódrendszer és a szelf-tudatos érzelmek segítségül hívása. Az általunk kifejlesztett és használt kódrendszer egyedinek mondható, ilyen kategóriákra való felosztásban nem dolgozott előttünk senki; valamint az is újszerű, hogy nem csupán „prototipikus” (úgy mint harag, boldogság, szomorúság; Laible és Song, 2006, 51.; Bird és Reese, 2006), hanem szelf-tudatos érzelmekkel (is) foglalkoztunk (úgy mint büszkeség, szégyen), hiszen a történetek felidézése is ezeket hívta.

A POZITÍV ÉS NEGATÍV ÉRZELMEK EGYÜTTES VIZSGÁLATA

Negyedik hipotézisemben a pozitív, illetve negatív töltetű érzelmeket, érzelmi megnyilvánulásokat külön-külön kalapba téve, de kategóriákra való bontás nélkül vizsgáltam. Ez a módszer hasonlított legjobban a már feljebb is említett kutatók eljárásaihoz (Laible és Song, 2006; Bird és Reese, 2006), s ennek köszönhetően a kapott eredmények is megegyeznek: a pozitív érzelmi megnyilvánulások számának átlaga a pozitív érzelmeket/büszkeséget hívó párbeszédekben lett magasabb, míg a negatív érzelmi megnyilvánulások értéke a negatív érzelmeket/szégyenérzést hívó dialógusokban mutatott hasonló eredményt (lásd még Fivush, Peterson és Sales, 2003, valamint Laible, 2011).

Csakúgy, mint az előző három hipotézis esetében, az eredmények összecsengése ez esetben is egyértelműnek és logikusnak mondható, hiszen a szülő-gyermek párosok a felidézés hatására negatív érzelmi állapotba kerülvén hajlamosabbak negatív érzelmeket megosztani egymással, míg a pozitív töltetű történetek előhívása a pozitív érzelmek malmára hajtja a vizet.

A SZÉGYEN ÉS BÜSZKESÉG-PÁRBESZÉDEK TELJES ÉRZELMI TARTALMÁNAK EGYÜTTES VIZSGÁLATA

Ötödik hipotézisemet arra a tényre alapoztam, miszerint a téma összes elméletalkotója megállapította, hogy az érzelmekkel kapcsolatos megnyilvánulások számának átlaga szignifikánsan magasabb értéket vesz fel a negatív eseményt felidéző dialógusokban, mint a pozitív érzelmi töltetűekben. Welch-Ross, Fasig és Farrar (1999), Lagattuta és Wellman (2002), Laible (2011), Fivush, Peterson és Sales, (2003), valamint Bird és Reese (2006) kutatásaival egybehangzólag azt az eredményt kaptam, hogy a gyermekek és szüleik által elmondott érzelmi megnyilvánulások számának átlaga szignifikánsan magasabb értéket mutat a szégyentörténetekben, mint a büszkeséget felidéző párbeszédekben.

Ez a jelenség főként annak tudható be, hogy amíg a gyermekek pozitív érzelmei nem igényelnek különösebb „menedzselést” a szülők részéről - hiszen

főként az önéletrajzi emlékek pontosabb felidezésében segítenek (Pohárnok, Molnár és Várnagy, megjelenés folyamatban) -; addig a negatív érzelmek megbeszélése fontos katalizátorként van jelen a stresszel teli élethelyzetekkel való adaptív megküzdéskor (Gottman, Katz és Hooven, 1996; idézi Laible, 2011), valamint az ehhez kapcsolható érzelemszabályozáskor (Thompson és Meyer, 2006). Elég csak abba belegondolnunk, mekkora változást okozhat például egy 3 éves gyermeknek az óvodába való bekerülés; főként, ha kisebb testvére továbbra is otthon maradhat (hiszen még nem érte el az intézménybe való járáshoz szükséges kort). Ekkor a szűk környezet (illetve leginkább a szülők) felelőssége, hogy segítsék a gyermeket új, bizonyosan rendkívül sok feszültséggel járó élethelyzetének elfogadásában, a kortársai közé való beintegrálásban.

A NEMI KÜLÖNBBSÉGEK VIZSGÁLATA A SZÉGYEN ÉS BÜSZKESÉG-PÁRBESZÉDEK TELJES ÉRZELMI TARTALMÁNAK TEKINTETÉBEN

Hatodik hipotézisemben, a pozitív és negatív érzelmi megnyilvánulásokat összesítve azt vizsgáltam, hogy az anya-fiúgyermek, valamint anya-lánygyermek dialógusok között van-e szignifikáns különbség az érzelmi tartalmak mennyiségének tekintetében. A jól megalapozott irodalmi háttér ellenére (Fivush, 1998; Buckner és Fivush 2003; valamint Bird és Reese, 2006) sajnálatos módon nem találtam szignifikáns eltérést a nemek tekintetében, holott a felsorolt elméletalkotók mindegyike egyetért abban (és vizsgálataikban empirikusan be is bizonyítják ezt), hogy a lánygyermek anyáikkal való felidézéskor sokkal komplexebb, kidolgozottabb, összefüggőbb, valamint gazdagabb dialógusokat alkotnak, mint a fiú gyermekek. Ez pedig maga után vonja azt a tényt, miszerint a történetek gazdagsága az érzelmi tartalomban is érvényesül; hiszen ha csak a negatív töltetű események felidőzését nézzük, máris láthatóvá válik a megküzdésre, érzelemszabályozásra vonatkozó, nagy mennyiségű érzelmi megnyilvánulás (Fivush, 2007; Thompson és Meyer, 2006).

A nem várt eredmény tekintetében kétféle megoldási mód létezhet. Abban az esetben, ha a saját kódrendszerünk eltérő kategóriáiban keresendő a hiba, akkor meg kell próbálnunk olyan struktúra szerint felépíteni a jelzéseket, amelyek kevésbé eltérőek az előző kutatásokban, vizsgálatban használtakhoz. Amennyiben viszont a „történetek” a felelősek azért, hogy munkámban az előzőektől eltérő eredmény született, úgy végig kell gondolni a szelf-tudatos (Muris és Meesters, 2013) és a „prototipikus” érzelmek (Laible és Song, 2006, 51.) közötti eltéréseket, hiszen a felsorolt elméletalkotók mind-mind alapérzelmekkel dolgoztak, valamint a dialógusok felidőzését is „csak” pozitív/negatív töltetű élethelyzetekhez kötötték. Annyi bizonyos, hogy a „prototipikus” érzelmek (úgy mint szomorúság, harag, boldogság; vagy akár hívhatjuk őket alapérzelmeknek is: Izard, 2007) időben előbb jelennek meg a gyermekek érzelemfejlődése során, mint a szelf-tudatosak (szégyen, bűntudat, büszkeség, valamint a szégyenkezés, zavar, zavarodottság érzése [angolul 'embarrassment']; Muris és Meesters, 2013, 1.), valamint utóbbiak megértése a korai iskolás éveknél előbb nem figyelhető meg (Lagattuta és Thompson, 2007). Tehát az óvodás korú

gyermek bár átérezhetik őket (hiszen két éves korban már megjelennek), megérteni, saját magukra vonatkoztatni, lényükbe integrálni nehezen tudják ezeket az érzelmeket. Mindezek alapján feltételezhetjük, hogy nem a kódrendszer kategóriái, hanem a szelf-tudatos érzelmek nehezítik a hatodik hipotézisben megfogalmazottak más kutatásokkal való összevetését.

POZITÍV ÉRZELMI MEGNYILVÁNULÁSOK VIZSGÁLATA A SZÉGYENTÖRTÉNETEKBE

Végül pedig egy kutatói kérdés keretén belül fogalmaztam meg utolsó, vizsgálni kívánt gondolatot. Arra voltam kíváncsi, hogy a szégyentörténetekben általunk felállított kódolási kategóriák közül, a pozitív érzelmi viselkedésre utaló kifejezések, valamint a pozitív értékelések számának átlaga mely nem esetben vesz fel magasabb értékeket. Fivush, Peterson és Sales (2003) tanulmánya szerint a szülők lánygyermekkel folytatott beszélgetései során több értékelés, a fiúkkal való társalgások esetében pedig több eldöntendő kérdés születik; s szintén Fivush egy másik, 2007-es kutatása alapján mondhatjuk, hogy is a szülők lányokkal történő felidézés során lényegesen több érzelmmel kapcsolatos kifejezést használnak, mint a fiúgyermekkel való történetalkotáskor. Tekintettel arra, hogy véleményem szerint kódrendszerünk némileg az első tanulmányban használt mérési módszerre hasonlít, kíváncsian vártam az általunk megalkotott kategóriák tesztelését. A kapott eredmények szerint a 'pozitív megnyilvánulások különböző kategóriái' között nem, a 'gyermek neve' és a 'pozitív érzelmek' mentén azonban marginálisan szignifikáns interakciót találtam: ez pedig pont ellentétes Fivush et al. (2003) tanulmányával. Tehát a fiúkkal való felidézéskor több értékelés, míg a lányokkal folytatott párbeszéd alkalmával több érzelmi viselkedés született, azaz a Fivush 2007-es tanulmányában állítottakat (miszerint a lányokkal történő felidézés során lényegesen több az érzelmmel kapcsolatos kifejezés) nem bizonyítja az eredmény. Bizonyosan befolyásol mindennemű összehasonlítást az eltérő kódolási mód; a „prototipikus” és szelf-tudatos érzelmek különbözősége (Laible és Song, 2006, 51.; Muris és Meesters, 2013); valamint jelen esetben még az a tény is, miszerint a kutatók mindkét tanulmányban (Fivush, Peterson és Sales, 2003; Fivush, 2007) összességében nézve tekintettek a dialógusokra és a bennük rejlő érzelmi megnyilvánulásokra - nem pedig kimondottan kategóriák és pozitív/negatív érzelmi behatárolás szerint.

ÖSSZEFOGLALÁS, KITEKINTÉS

Munkám utolsó pontjaként szeretném áttekinteni a kapott eredményeket, valamint a vizsgálattal kapcsolatos jövőbeli terveimet.

Az eredmények tekintetében elmondható, hogy a kódrendszer általam használt kategóriáinak kódjai remekül működtek az első öt hipotézisem tesztelésékor. A pozitív kategorikus érzelmet kifejező szavak és metaforák, a pozitív érzelmi viselkedésre utaló kifejezések, a pozitív értékelések, illetve összességében véve az általunk mért pozitív érzelmi megnyilvánulások szignifikánsan magasabb értéket vettek fel a büszkeségtörténetekben, mint a szégyentörténetekben, s a negatív érzelmek tekintetében fordítva. Ebben az

esetben a negatív kategorikus érzelmet kifejező szavak és metaforák, a negatív érzelmi viselkedésre utaló kifejezések, a negatív értékelések, illetve összességében véve az általunk mért negatív érzelmi megnyilvánulások száma a szégyentörténetekben lett számottevőbb.

Igazolódott az a tény is, miszerint az érzelmekkel kapcsolatos megnyilvánulások általánosságban véve magasabb értéket vesznek fel a szégyen-párbeszédekben, mint a büszkeséget felidézőkben - a megküzdés és érzelemszabályozás fontossága miatt.

Ugyanezen okból kifolyólag lett volna érdekes az érzelmi megnyilvánulások nemi különbségek mentén történő feltételezésének bebizonyítása; azonban sajnálatos módon eredményeim alapján e téren nincs különbség az anyák lány- vagy fiúgyermekkel folytatott dialógusaiban - feltételezhetően a szelf-tudatos érzelmek alapérzelmektől való különbözősége, nehezebb megértése miatt.

Az utolsó kutatói kérdés megválaszolása során elmondható, hogy az általam kapott eredmények szerint a szégyentörténetekben a fiúgyermekkel való felidézéskor több értékelés, míg a lányokkal folytatott párbeszéd alkalmával több érzelmi viselkedés született.

A jövőben utolsó két eredményem tesztelésén szeretnék dolgozni, mert érdekesnek találom a kódrendszerek esetleges eltéréseiből adódó különbségeket; valamint szívesen folytatnék kutatásokat arra vonatkozóan is, hogy a szelf-tudatos érzelmeknek milyen nemi eltérései észlelhetők óvodáskorban.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bettencourt, B. A. és Miller, N. (1996). Gender Differences in Aggression as a Function of Provocation: A Meta-Analysis. *Psychological Bulletin*, Vol. 119, No. 3, 422-447. Letöltés dátuma: 2017. január 3.
- Bird, A. L. és Reese, E. (2006). Emotional Reminiscing and the Development of an Autobiographical Self. *Developmental Psychology*, Vol. 42, No. 4, 613-626. doi: 10.1037/0012-1649.42.4.613
- Buckner J. P. és Fivush, R. (2000). Gendered themes in family reminiscing. *Memory*, Vol. 8, No. 6, 401-412. Letöltés dátuma: 2017. január 3.
- Bowlby, J. (1988). *A Secure Base: Parent-Child Attachment and Healthy Human Development*. U.S.A.: Basic Books.
- Buckner, J. P. és Fivush, R. (2003). Creating Gender and Identity Through Autobiographical Narratives. In R. Fivush és C. A. Haden (Eds.), *Autobiographical Memory and the Construction of a Narrative Self: Developmental and Cultural Perspectives* (pp. 149-168). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Inc. Letöltés dátuma: 2016. december 20.
- Dornes, M. (2002). *A kompetens csecsemő*. Budapest: Pont Kiadó.

- Else-Quest, N. M., Higgins, A., Allison, C. és Morton, L. C. (2012). Gender Differences in Self-Conscious Emotional Experience: A Meta-Analysis. *Psychological Bulletin*, Vol. 138, No. 5, 947-981. doi: 10.1037/a0027930
- Fivush, R. (1993). Emotional content of parent-child conversations about the past. (online) In C. A. Nelson (Ed.), *Memory and affect in development* (pp. 39-77). Hillsdale, NJ, US: Lawrence Erlbaum Associates, Inc. Absztrakt forrása: PsychINFO.
- Fivush, R. (2007). Maternal Reminiscing Style and Children's Developing Understanding of Self and Emotion. *Clinical Social Work*, Vol. 35, 37-46. doi: 10.1007/s10615-006-0065-1
- Garner, P. W., Dunsmore, J. C. és Southam-Gerrow, M. (2008). Mother-Child Conversations about Emotions: Linkages to Child Aggression and Prosocial Behavior. *Social Development*, Vol. 17, No. 2, 259-277. doi: 10.1111/j.1467-9507.2007.00424.x
- Gottman, J. M., Katz, L. F. és Hooven, C. (1997). *Meta-emotion: How Families Communicate Emotionally*. Psychology Press. Letöltés innen: https://books.google.hu/books?id=6150oaDFYi8C&dq=gottman+1997&lr=&hl=hu&source=gbs_navlinks_s, Letöltés dátuma: 2017. január 3.
- Izard, C. E. (2007). Basic Emotions, Natural Kinds, Emotion Schemas, and a New Paradigm. *Perspectives of Psychological Science*, Vol. 2, No. 3, 260-280. Letöltés dátuma: 2016. november 29.
- Kochanska, G. és Aksan, N. (2006). Children's Conscience and Self-Regulation. *Journal of Personality*, Vol. 74, No. 6, 1587-1618. doi: 10.1111/j.1467-6494.2006.00421.x
- Lagattuta, K. H. és Thompson, R. A. (2007). The Development of Self-Conscious Emotions: Cognitive Processes and Social Influences. In J. L. Tracy, R. W. Robins és J. P. Tangney (Eds.), *The Self-conscious Emotions: Theory and Research* (pp. 91-113). New York, NY: The Guilford Press.
- Lagattuta, K. H. és Wellman, H. M. (2002). Differences in early parent-child conversations about negative versus positive emotions: Implications for the development of psychological understanding. (online) *Developmental Psychology*, Vol. 38, No. 4, 564-580. Absztrakt forrása: PsychINFO.
- Laible, D. (2011). Does It Matter if Preschool Children and Mothers Discuss Positive vs. Negative Events During Reminiscing? Links with Mother-reported Attachment, Family Emotional Climate, and Socioemotional Development. *Social Development*, Vol. 20, No. 2, 394-411. doi: 10.1111/j.1467-9507.2010.00584.x
- Laible, D. és Panfile, M. (2009). Attachment Security and Child's Empathy: The Mediating Role of Emotion Regulation. *Merrill-Palmer Quarterly*, Vol. 58, No. 1, 1-21. doi: 10.1353/mpq.2012.0003
- Laible, D., Panfile, M. és Augustine, M. (2013). Predicting the Quality of Mother-Child Reminiscing Surrounding Negative Emotional Events at 42 and 48 Months Old. *Journal of Cognition and Development*, Vol. 14, No. 2, 270-291 doi: 10.1080/15248372.2011.645972

- Laible, D. és Song, J. (2006). Constructing Emotional and Relational Understanding: The Role of Affect and Mother-Child Discourse. *Merrill-Palmer Quarterly*, Vol. 52, No. 1, 44-69. Letöltés dátuma: 2016. december 20.
- Lewis, M. (2000). The Self-Conscious Emotions. *Emotions*, 1-5. Letöltés dátuma: 2017. január 3.
- Muris, P. és Meesters, C. (2013). Small or Big in the Eyes of the Other: On the Developmental Psychopathology of Self-Conscious Emotions as Shame, Guilt, and Pride. *Clinical Child and Family Psychology Review*, o.n. doi: 10.1007/s10567-013-0137-z
- Pohárnok M. (2014). A szülő-gyerek dialógusok szerepe a szelf-fejlődésben: A narratív ko-konstrukcióval kapcsolatos kutatások és klinikai vonatkozásai. *Pszichoterápia*, Vol. 23, No. 1, 4-13. Letöltés dátuma: 2016. december 11.
- Pohárnok M., Molnár Zs. és Várnagy A. (előkészületben). *Kötődés és párbeszéd: Szülő-gyermek dialógusok és szelf-fejlődés óvodáskorban*.
- Reese, E. és Fivush, R. (1993). Parental Styles of Talking About the Past. *Developmental Psychology*, Vol. 29, No. 3, 596-606. Letöltés ideje: 2017. január 9.
- Sales, J., Fivush, R. és Peterson, C. (2003). Parental Reminiscing About Positive and Negative Events. *Journal of Cognition and Development*, Vol. 4, No. 2, 185-209. Letöltés dátuma: 2016. december 20.
- Thompson, R. A. és Meyer, S. (2006). Socialization of Emotion Regulation in the Family. In J. J. Gross (Ed.), *Emotion Regulation* (pp. 249-268). New York, NY: The Guilford Press.
- Tracy, J. L. és R. W. Robins (2004). Putting the Self Into Self-Conscious Emotions: A Theoretical Model. *Psychological Inquiry*, Vol. 15, No. 2, 103-125. Letöltés dátuma: 2017. január 6.
- Szokolszky Á. (2004). *Kutatómunka a pszichológiában*. Budapest: Osiris.
- Welch-Ross, M. K., Fasig és G., Farrar, M. J. (1999). Predictors of Preschoolers' Self-Knowledge: Reference to Emotion and Mental States in Mother-Child Conversation about Past Events. *Cognitive Development*, Vol. 14, 401-422. ISSN 0885-2014